

PER LA LLIBERTAT: PSICOLOGIA DE L'ALLIBERAMENT

IGNACIO DOBLES OROPEZA

Col·lectiu Costa-riqueny de Psicologia de l'Alliberament, San José, Costa Rica

"Psicologia de l'alliberament", més que remetre a una àrea particular de la psicologia, o a una especulació més, apunta a un horitzó ètic-polític que s'ha de dirimir en l'articulació dels i les professionals amb les aspiracions i lluites populars en els seus propis contextos. Diferents vessants de la psicologia han apuntat, d'una manera o altra, a la idea d'autonomia, a la llibertat de l'individu davant les seves circumstàncies. La versió més trivial d'aquesta tendència la trobem en els manuals d'autoajuda. En el cas de la Psicologia de l'Alliberament, es tracta de transcendir el marc individualista que sol marcar a la disciplina psicològica, i procurar afavorir la recerca de la potenciació i l'autonomia de grups i col·lectius i de la societat. És a dir, la idea d'un "alliberament" que impliqui la responsabilitat social i la convivència, que impliqui reconèixer la idea expressada per Franz Hinkelammert que "l'assassinat de l'altre és suïcidi", i, molt més que això: que reconegui la potencialitat i l'afirmació de la convivència productiva i del treball amb les persones que són negades per sistemes que produeixen estructuralment opressió i injustícia, en la línia d'una "Ètica de l'Alliberament" com la que ha estat proposada en el nostre continent per Enrique Dussel.

Referència clau per aquesta perspectiva ha estat Ignacio Martín-Baró, figura destacada de l'equip de la Universitat Centreamericana José Simeón Cañas, la UCA, de San Salvador. Aquest psicòleg social i sacerdot jesuïta, profundament compromès amb el poble salvadorenc i llatinoamericà, va desenvolupar els anys setanta i vuitanta del segle passat una fecunda tasca teòrica i metodològica, influenciades significativament per Paulo Freire i Orlando Fals Borda. Actuant en el camp de la psicologia, la docència i la investigació, va procurar que el saber produït tingués incidència en la realitat social del seu poble i de tot el continent, i, significativament, va contribuir a articular col·legues d'altres països compromesos amb la justícia i el canvi social. Va ser assassinat, juntament amb altres companys de

la UCA, el novembre de l'any 1989, per un escamot d'elit de l'exèrcit salvadorenc. Va deixar, a més del seu exemple i compromís, nombrosos escrits, destacant-ne els seus dos llibres principals: *Acción e Ideología: Psicología Social desde Centroamérica* (Editorial UCA 1983), i *Sistema, Grupo y Poder. Psicología Social desde Centroamérica II* (ídem 1989). Diu molt d'aquests escrits el fet que, tot i el temps transcorregut, abordin amb rigor, profunditat i un esperit radical de recerca de justícia, temes que solen ser ignorats per la literatura acadèmica i científica. Va crear, en un context de guerra generalitzada, l'Institut Universitari d'Opinió Pública de la UCA, exemple del clar propòsit de posar el saber i la investigació acadèmica en funció de les aspiracions socials de les majories.

La seva crida a desenvolupar una Psicologia de l'Alliberament es va efectuar en una conferència realitzada a la Universitat de Puerto Rico l'any 1986, i ha tingut, fins al dia d'avui, un significatiu ressò en la sensibilitat de molts estudiants, professionals i activistes socials al llarg de tot el continent americà i més enllà d'ell. També ha donat per a diversos esforços d'articulació.

El novembre de 2012, a Bogotà, per exemple, es va dur a terme amb gran èxit l'XI Congrés Internacional de Psicologia Social de l'Alliberament (www.catedralibremartinbaro.org/html/congreso/convocatoria.html). Anteriorment, s'havien realitzat congressos a Guadalajara, Cuernavaca, San Salvador, Ciutat de Guatemala, Campinas (SP, Brasil), Santiago de Xile, Caracas, Libèria (Costa Rica), Mèxic D.F. i San Cristóbal de las Casas. En alguns països, com Colòmbia, Equador i Costa Rica, s'han organitzat col·lectius de Psicologia de l'Alliberament. La pàgina del col·lectiu costa-riqueny és www.psicologia-liberacioncr.org. Durant quatre anys es va sostenir, també, la revista electrònica "Liber-acción". Molta energia compartida s'ha aixoplugat en aquesta articulació de sensibilitats.

Avui dia, podem trobar, en la literatura profes-

sional, textos escrits des de l'òptica de la Psicologia de l'Alliberament, des de mirades diverses i en uns quants països. Alguns dels autors que han escrit han estat: Nancy Caro Hollander, Tod Sloan i Brinton Lykes, dels EUA; Edgar Barrero i Claudia Girón, de Colòmbia; Cecilia Santiago, Bernardo Jiménez, Joel Vásquez i Jorge Mario Flores, de Mèxic; Dolores Miranda i Ramón Soto, de Puerto Rico; Maritza Montero de Veneçuela; Amalio Blanco, d'Espanya; Ignacio Dobles, Marisol Fournier, Daniel Fernández i Teresita Cordero, de Costa Rica; Eduardo Viera d'Uruguai; Soraya Ansara, Fernando Lacerda i Raquel Guzzo de Brasil; Mark Burton, del Regne Unit; Mariano González, de Guatemala. La llista, per descomptat, no és exhaustiva.

La crida feta el 1986, articulada amb moviments socials i culturals de resistència i afirmació popular, i inspirat en una valoració crítica d'una disciplina que tendia majoritàriament a mantenir-se al marge de les necessitats i aspiracions de les majories, convidava a elaborar una nova epistemologia que trenqués amb el positivisme, l'individualisme i la concepció d'una societat sense contradiccions i conflictes, per enfocar-se en els problemes reals de les majories dels nostres pobles, no pas en els problemes la consideració dels quals s'imposava des dels centres hegemònics del saber. També interpel·lava a no deixar-se distreure per un científicisme de "torre d'ivori", una recerca d'estatus i privilegis econòmics, i, sobretot, apel·lava a desenvolupar una nova praxi amb les víctimes dels sistemes opressius. Continua vigent avui dia? La continuïtat la marca la persistència de molts dels problemes senyalats, que continuen incidint de forma negativa en la pràctica i en el saber produït en el camp de la psicologia.

Els darrers anys, inspirats (des) en la idea d'una psicologia que abordi les problemàtiques de la dominació i l'opressió, s'han desenvolupat experiències a Colòmbia, Costa Rica, Brasil, Mèxic, Guatemala, Puerto Rico, Equador, El Salvador, Veneçuela, Uruguai i altres països, en Psicologia Comunitària, en els treballs amb la memòria i les violacions de drets humans, en el treball de gènere i contra la discriminació per preferència sexual, en l'articulació entre lluita ecologista i psicologia, en el treball en salut, amb immigrants, amb lluites camperoles, contra la

pobresa i desigualtat estructural, en el treball sobre repressió i militarització, en l'articulació del treball en psicologia amb moviments socials i populars. A l'esmentat congrés celebrat a Colòmbia es va evidenciar el vigor de l'articulació de l'art i psicologia en contextos comunitaris, amb perspectives alliberadores.

La perspectiva eticopolítica defensada per aquest funcionament en la Psicologia ha influït, també, en nombrosos espais de formació de futurs professionals, i ha posat en tensió una visió de l'ètica en la pràctica professional basada en l'individualisme i l'adaptació, o limitada a l'"autocura" del professional en psicologia. Una ètica social obligaria a examinar amb deteniment els efectes de les pràctiques i insercions professionals que transcendeixen allò individual, i que marquen a grups, col·lectivitats, comunitats, o fins i tot a tota la societat.

L'horitzó esbossat per Martín-Baró, està clar, implica un repte major, i demandaria d'una necessària i difícil construcció col·lectiva. Com ja he assenyalat, la crida ha ressonat en molts professionals, que treballen en camps molt diversos, en els quals estan en joc els somnis i els dolors de les nostres poblacions. Som moltes les persones que considerem que, davant les problemàtiques, injustícies i limitacions que viuen els nostres pobles, l'horitzó de compromís obert continua cobrant vigència, així com altres articulacions crítiques, per contribuir al desenvolupament humà integral i la justícia. Hi ha, en qualsevol cas, un cabdal d'experiències i recerques que, sense pretendre homogeneïtat ni oferir receptaris, pot ajudar, en diàleg actiu amb altres perspectives crítiques, a il·luminar esforços futurs que procurin més benestar, llibertat i justícia. Per a totes les persones.

Per a més informació:

<http://libpsy.org> [amb enllaços a fonts, grups, activitats...]

en.wikipedia.org/wiki/Liberation_psychology

es.wikipedia.org/wiki/Psicologia_social_de_la_liberacion

es.wikipedia.org/wiki/Anexo:Bibliografia_de_Ignacio_Martín-Baró

Contacte: a la citada pàgina del col·lectiu costa-riqueny.